

'Wie ben je, als je je eigen naam niet meer weet?'

In gesprek met Tim van Iersel

Tim van Iersel verwierf enige landelijke bekendheid door de zelfgekozen titel 'dementie-dominee'. Vooral zijn boek *Godvergeten* gaat in op zingevingsvragen en dilemma's bij dementie. We spraken met hem over de verschillende aspecten van zijn werk.

Eric Bras

IK ONTMOET TIM VAN IERSEL op een van zijn werkplekken: De Strijp, onderdeel van Woonzorgcentra Haaglanden (WZH) te Den Haag. Hier wonen mensen met dementie en niet-aangeboren hersenletsel. Hij vertelt dat hij de zorg min of meer ingerold is. Na zijn studie theologie aan de Vrije Universiteit heeft hij zich breed georiënteerd en ging op zoek naar een plek om te beginnen en ervaring op te kunnen doen. Het werd WZH, een zorggroep met veertien locaties. Op drie waarvan is Van Iersel werkzaam, met bijzondere belangstelling voor de mens met dementie. Ouderenzorg lag in zekere zin voor de hand, omdat hij in bijbaantjes tijdens zijn studietijd – thuiszorg, taxichauffeur – ook veel met ouderen te maken had.

Wat is er zo interessant aan ouderen?

'Ik kreeg vaak oudere mensen in de taxi en merkte dat ze een bepaalde rust over zich hebben. Ze kijken graag terug op hun leven en vertellen daar ook gemakkelijk over. Iets waar je als je jonger bent van kunt leren. Toen ik begon, was er nog sprake van verzorgingshuizen, waardoor ik allerlei soorten ouderen sprak. Later verdwenen die huizen en kreeg ik meer te maken met mensen met dementie.

Ik begon die groep geleidelijk aan steeds interessanter en boeiender te vinden. Contact met mensen met dementie vraagt om een andere manier van communiceren. Als protestant ben ik heel verbaal en cognitief opgeleid; met die bagage liep ik al snel tegen grenzen aan. Dat was wel een schok, maar de vraag wat dat dan betekent, vormde ook een uitdaging. Naast de mensen met dementie zelf sprak is steeds meer naasten en kwam de dilemma's op het spoor die spelen rond deze fase van het leven.

Ook inhoudelijk probeer ik mij te verdiepen. Vooral de laatste jaren merk ik dat ik als theoloog steeds meer nadenk over de identiteitsvraag die speelt rond dementie. Veel mensen zeggen: als ik dementie krijg, dan hoeft het voor mij niet meer. Voor mij als theoloog is dat een interessante uit-

spraak. Want wat betekent het eigenlijk: ben je niemand meer, als je je brein verliest? Doe je er dan niet meer toe, word je een zombie of een lege huls, zoals sommige mensen zeggen?

Zeggen ze dat zelf?

‘Soms noemen ze dat zelf zo. Ik kom het ook tegen als ik lezingen geef. Rond zo’n lezing raak ik met toehoorders in gesprek en merk dat er angst heerst voor dementie. Dat wil ik niet meemaken, wordt er dan gezegd, leven als een kasplantje. Het zijn in mijn ogen geen onschuldige uitspraken, omdat er een bepaald mensbeeld achter zit. Al deze aspecten houden me betrokken bij deze doelgroep.’

Wat doe jij op een dag?

‘Een van mijn belangrijkste taken is het doen van kleinschalige vieringen. Het zijn kleine kerkdiensten op de verschillende huiskamers hier in huis. Die vieringen zijn te typeren met behulp van drie uitgangspunten: Zintuigelijk, Interactief en Niet-kinderachtig ofwel ZIN. Predikanten die wel eens in een verzorgingshuis een dienst leiden, zeggen soms tijdens een cursus die ik geef: ik preek over de hoofden van mensen heen, heeft dat wel zin? Mijn antwoord daarop is dat het zin heeft als het zintuigelijk is. Ik neem vaak iets mee om te voelen. En we zingen veel, ook een zintuigelijke beleving. Het heeft ook zin als het interactief is. We gaan met elkaar in gesprek, over en weer. En het heeft bovendien zin als het

niet-kinderachtig is, maar wel eenvoudig. Samen levert dat dus de afkorting ZIN op, die voor mij richting geeft aan de vieringen.

Natuurlijk is het ook mijn taak om in gesprek te gaan met mensen, maar ik merk dat ik een aantal mensen beter bereik in een groep en daarmee tijdens een viering. Het individuele gesprek is wel de kern van ons vak, zeggen we. Maar ik merk dat ik daar niet te krampachtig in moet zijn. Want in een groep kunnen mensen bijvoorbeeld meer meegenomen worden door het verhaal, de beleving en door de groep zelf. Ik doe per week zo'n zes vieringen. Je kunt zeggen dat dat veel is, maar daar staat tegenover dat ik daardoor ook vaak op de afdelingen kom. Gevolg is dat de connectie met de verpleging steeds beter is.'

Contact met mensen met dementie vraagt om een andere manier van communiceren

Het zijn christelijke vieringen?

'Jazeker, maar wel oecumenisch van karakter. Het opvallende is dat ik – hoewel we in de Randstad zitten – met die vieringen een derde tot de helft van de bewoners bereik. Dat is een flinke groep, zeker als je het afzet tegen de ontwikkelingen in de maatschappij. Dat is ook een van de redenen dat ik die vieringen blijf doen. Als je het niet aanbiedt, vragen mensen er niet om. Maar als je het wel aanbiedt, sluiten ze maar al te graag aan. Dat doen ze, denk ik, vanwege vroeger; omdat de taal en de vormen herkenbaar zijn en vanwege de fijne, ontspannen sfeer. Maar misschien ook vanwege het zoeken naar houvast in de onzekere wereld waarin ze beland zijn.

Door zo'n week heen ben ik dan ook wel echt een dominee. Individuele bezoeken doe ik nog wel, maar die ervaar ik als min-

der efficiënt. In een groep bereik ik acht keer zoveel mensen in dezelfde tijd. Misschien is gek om dat zo te zeggen, maar het is voor mij steeds weer de vraag hoe je mensen het beste kunt bereiken.

Naast de vieringen doe ik veel aan ethiek en moreel beraad. Daarin komen de dilemma's aan bod die door leven met dementie of niet-aangeboren hersenletsel worden opgeroepen. Ten slotte houd ik regelmatig lezingen over dementie en het geloof.'

Je bereikt de helft wel, maar de andere helft niet, zou je kunnen zeggen. Zou je met hen ook iets kunnen vieren?

'Dat kan zeker – collega's doen dat ook. Ik doe het zelf niet, omdat er nog zoveel behoefte is aan religieuze vieringen. Daarin moet je dan keuzes maken. Natuurlijk is het een vraag waar een antwoord op nodig is, ik ben er nog niet uit. Toen ik begon, zei men: "Je kunt die vieringen doen. Maar over een tijdje zal alles anders zijn, dan neemt de vraag wel af." Maar dat is dus niet gebeurd, nog niet in ieder geval.

Als vakgroep hebben we heel verschillende achtergronden, maar ik ben alleen op locatie en dat brengt keuzes met zich mee. Voor de toekomst denk ik dat we de eigen achtergrond zelf meer in moeten gaan zetten. Ik kan me voorstellen dat ik die specifieke vieringen meer op andere locaties ga inzetten voor collega's. Ja, de eigen achtergrond wordt belangrijk, denk ik.'

Hoe zit zo'n viering in elkaar?

'Voorwerpen zijn belangrijk. Als ik gewoon binnenloop op een afdeling, herkennen bewoners met dementie die normaal gesproken naar de viering komen, mij meestal niet. Maar als ik voor de viering kom, dan heb ik de paaskaars bij me en dan zeggen ze direct: "O, u bent van de kerk." Op de kaars staat: geloof, hoop en liefde. Die begrippen bespreken we elke keer weer. Als je maar vaak genoeg binnenkomt met die kaars, dan koppelen mensen die kaars aan mij en aan de kerkdienst.

De kaars in de kring betekent: nu is het begonnen. We steken die kaars aan en zingen elke keer hetzelfde lied: "Dank u, voor deze nieuwe morgen." En we steken kaarsjes aan voor andere mensen. Soms vraag ik: "Waar zouden we voor kunnen bidden?" Daar komen altijd verrassende dingen uit. Laatst zei iemand: "Voor Oekraïne." Terwijl je denkt dat dat volledig aan iemand voorbijgegaan is. Kennelijk moet je mensen nooit onderschatten; ergens landen bepaalde gegevens toch bij hen. Dat vind ik mooi. Mensen zijn op een bepaalde manier afgesneden van de gemeenschap, maar toch dragen ze dan iets bij door iets te noemen om voor te bidden. Je ziet dat dit mensen goed doet.

Verder laat ik altijd iets zien dat met het thema van die dag te maken heeft. Laatst had ik een leitje meegenomen. We hadden het over "beginnen met een schone lei". Ik had er Aap, Noot, Mies op geschreven, waardoor mensen dat hele rijtje opnoemden en daar ook trots op waren. Dan openen we de Bijbel, die bekijken we dan ook steeds weer. Een vast onderdeel is bovendien een korte overdenking, dat doe ik uit mijn hoofd en in gesprek met de aanwezigen. En altijd een geloofsbelijdenis, zeker de katholieken zeggen die uit hun hoofd mee op. Bidden, zingen en dan nog de zegen, die ook enthousiast door de mensen wordt begroet, die liturgie neemt mee, is minder verbaal en geeft ritme. Als het brein het minder goed doet, dan lijkt het of mensen meer gevoelig worden voor het mysterie.'

Even gemeen: wat is het doel, wat wil je ermee bereiken, wat levert het die mensen op?

'Laatst zei een medewerker: "Als jij bent geweest, is iedereen zo rustig en stil." Dat vind ik zeker een doel. En dan bedoel ik met rust niet: apathisch zijn. Het gaat dan veel meer om rust en vrede in zichzelf hebben, vrede in hun hart. En voor mij is het doel dat mensen de verbinding met God weer ervaren op dat moment. Ik geloof erin dat, als je die verbinding ervaart, je meer tot je bestemming komt en rust ervaart en houvast.

Een tijdje geleden bracht de zorg een vrouw die vaak onrustig is naar de viering. Eigenlijk wilden ze haar al meteen weer meenemen, omdat ze storend zou zijn. Ik houd zo iemand er dan toch bij, gaandeweg komt hij of zij dan ook fysiek tot rust. Dat is eigenlijk wel mijn doel. Toen ik net begon als theoloog in een algemene organisatie had ik meer schroom om dat zo te stellen. De gedachte was misschien dat ik kwam evangeliseren. Maar het blijkt dat de organisatie iets snel goed vindt als het mensen goed doet. Het is misschien een nieuwe generatie die bestuurt, met minder weerstand. Ik doe ook bewust mijn best om zo laagdrempelig en toegankelijk mogelijk te zijn, ook richting de afdelingen en het personeel.'

Ik merk dat ik steeds meer nadenk over de identiteitsvraag rond dementie

Wat ben jij anders dan een veredelde activiteitenbegeleider? Je organiseert iets en mensen hebben daar iets aan. Waarom moet dat wat jij doet door een geestelijk verzorger gedaan worden?

'Wat ik specifiek toevoeg, is voor mij ook een relevante vraag. Er wordt hier soms grappend gezegd ik in een hoge schaal zit en vervolgens niet veel meer doe dan bij iemand gaan zitten. Daarom ben ik ook niet bang voor doelen, want het is een uitdaging om dat wat je doet, goed te verantwoorden. Om die reden heb ik gekozen voor deze specifieke religieuze begeleiding. Ik merk dat je als geestelijk verzorger een bepaalde expertise moet meenemen. Zorgen voor alleen een vrijplaats is niet genoeg. Als het gaat om ethiekvraagstukken en moreel beraad is de expertise als snel duidelijk, daarmee kun je je goed profileren. Zonder die ethische tak zou ik me minder goed kunnen verantwoorden.

Als ik het alleen zou moeten hebben van wat je de zingevingstak zou kunnen noemen, dan zou ik dat minder boeiend vinden. We hebben een aantal jaren geleden geprobeerd trainingen over zingeving te geven aan het personeel, zodat zij beter in staat zouden zijn om zingevingvragen op te pikken. Maar het bleek dat ik het moeilijk vond om over te brengen wat zingeving dan precies is. Het lukte mij niet goed om dat concreet te maken; zorgverleners vonden het daardoor moeilijk te vatten.

Ik heb ook meegewerkt aan de *Zorgstandaard dementie* vanuit de VGVZ. Daar merkte ik dat – hoewel zingeving van belang en boeiend is – er veel meningen over zijn en dat allerlei betrokkenen ermee aan de haal gingen. Ik ben me toen gaan afvragen of het specifiek genoeg is om ons mee te profileren. Misschien moet de focus van geestelijk verzorgers meer op de levensbeschouwing liggen. Want dat is wat niemand anders kan. Mogelijk leidt dat vervolgens tot marginalisering, maar dat is dan maar zo.'

Dementiedominee?

'Dat is een woord dat ik zelf op sociale media een keer gebruikt heb en dat is blijven hangen. Het grappige is dat de organisatie

die term prima vindt. Het is natuurlijk zo dat ik er voor iedereen ben en dat ik geestelijk verzorger ben, maar de expertise op het gebied van geloof en dementie wordt ook hier in de organisatie gewaardeerd. Ook als het gaat om de media, geeft zo'n term houvast. Daar kan men op aanhaken.'

Een aantal lezers zal zeggen: dit is een stap terug.

'Ja, dat weet ik. Maar ik ben van mening dat we die specifieke achtergrond moeten durven inzetten. Als je slechts schroom voelt ten aanzien van je achtergrond, zoals ik soms bij de VGVZ denk te zien, dan is dat een stap te ver. Het is namelijk ook een expertise die je kunt inzetten.'

Is het niet een woordenspel? Zingeving of levensbeschouwing? Gaat het uiteindelijk niet om betekenis geven?

'Het is mij te breed om er zo naar te kijken. Ik ben het er niet zomaar mee eens dat je zelf zin geeft aan je leven. Als beroepsgroep zouden we niet te nadrukkelijk op die invulling moeten varen. Wat mij betreft wordt zin jou gegeven. Maar het is goed dat er binnen de VGVZ evenwicht is, als het gaat om hoe ernaar deze materie gekeken wordt.'

Iets anders: is het werken met mensen met dementie niet frustrerend? Je moet alles steeds weer uitleggen.

‘Als je wat langer rondloopt in de zorg voor mensen met dementie, dan word je vanzelf relaxter. In het begin had ik hooggestemde idealen en doelen, nu ben ik daar meer ontspannen in. Ik heb een soort lichtheid en vrolijkheid in het werk gekregen en kan het daardoor wat meer loslaten. En levensbeschouwelijk gezien denk ik: ik doe wat ik kan. Uit ervaring weet ik nu dat het niet altijd aan mij is.’

Wat zou je de lezers, je collega’s, willen meegeven?

‘Expertise vind ik heel belangrijk. Probeer ergens in te duiken, waardoor je in een bepaald thema gespecialiseerd raakt. Dat maakt je positie sterker en je wordt er ook zichtbaarder door. Je hoeft daar niet de hele week mee bezig te zijn, maar het geeft je wel een positie. Voor mij zijn dat, zoals gezegd, de thema’s ethiek, geloof en dementie. Juist doordat ik aan ethiek doe, kan ik me ook richten op het geloofsthema, zonder een dominee van de oude stempel te worden.

Met die thema’s doe ik ook veel buiten het huis. Ik vind het leuk en belangrijk om na te denken over onderwerpen die samenhangen met dementie. Zo zit ik in de landelijke toetsingscommissie euthanasie, die erop toeziet dat euthanasie zorgvuldig gebeurt. Wat zegt de maatschappij over dementie en euthanasie? Wie ben je nog, als je je eigen naam niet meer weet? Besta je dan nog? Familie komt vaak niet meer op bezoek: “Mijn vader is mijn vader niet meer. Hij heeft er toch niets aan, want hij herkent me niet meer.” De fundamentele vragen vind ik in dit kader belangrijk: wie ben je dan ten diepste?’

Wat kun je met zo’n gedachte in de ontmoeting met iemand met dementie?

‘Allereerst is de reflectie belangrijk. Waarom doe je de dingen die je doet en welke theo-

logische visie of welk mensbeeld zit daarachter? Voor mij is ieder mens een lichaam beziel door God. Je bent niet je brein. Maar het maatschappelijke beeld is: als je brein wegvalt, dan ben je er niet meer. Mensen zeggen dat ook echt: ‘Hij is er niet meer.’ In de praktijk betekent dat voor mij dat het lichaam er ook toe doet. Als ik bij iemand kom die geen woord spreekt, dan is hij of zij voor mij nog altijd een beziel lichaam. We zijn samen verbonden door de levensadem van God. In het contact zijn we verbonden. Iemand doet er nog steeds toe, omdat hij er is.’

Voor mij is ieder mens een lichaam beziel door God: je bent niet je brein

En dat betekent dat je bij iemand aanschuift en er gewoon even bent?

‘Ja, idealiter wel. Zo deed ik dat in het begin, maar nu komt het er minder van. Het is vooral belangrijk dat die visie in het maatschappelijk debat naar voren gebracht wordt. De presentiebenadering is niet echt iets voor mij, met name als het gaat om de verantwoording in mijn functie. Als mens vind ik dat dat gedaan moet worden, maar in mijn functie is het moeilijker te verantwoorden. En daarbij vraag ik me af of het echt aan mijn functie verbonden is, want present zijn kan ieder mens. Hoewel het een grote opgave is.’

Aan wat uit jouw dagelijks werk zou elke geestelijk verzorger iets kunnen hebben?

‘Ik vind het belangrijk dat iedere geestelijk verzorger keuzes durft te maken. Daardoor wordt duidelijker wat zijn of haar bijdrage is.’

Drs. E.J. Bras is geestelijk verzorger bij Amsterdam UMC en redactielid van dit tijdschrift. E-mail: e.bras@amsterdamumc.nl